

ΤΙ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΕΧΟΥΜΕ

Η παράδοση μεταρρύθμιση

Μια ιδιαιτερότητα της ελληνικής κοινωνίας σε σχέση με τις δυτικοευρωπαϊκές είναι ότι ενώ εκεί η *κοινωνική μεταρρύθμιση* των Πανεπιστημίων έγινε τη δεκαετία του '60 και η *νεοφιλελεύθερη αντιμεταρρύθμιση* τη δεκαετία του '80, εδώ έγιναν και οι δύο μαζί τη δεκαετία του '80. Τη δεκαετία αυτή ο νόμος δεν μπορούσε πλέον να είναι μεταρρυθμιστικός. Ο χαρακτήρας των αλλαγών, που αντιστοιχούσαν στις συνθήκες της εποχής, ήταν αντιφατικά μεταρρυθμιστικός και αντιμεταρρυθμιστικός. Ο νόμος του 1982 εγκαθιστούσε τον ακόλουθο σχιζοειδή διπλό δεσμό.

— Μεταρρυθμιστική εντολή πλαισίου: κατάργηση του θεσμού της έδρας και εισαγωγή των αρχών της *κοινωνικής δημοκρατίας* σε ένα Πανεπιστήμιο που αποτελεί *αυτόνομη αρχή με δημόσιο χαρακτήρα*, δηλαδή, σύμφωνα με το Σύνταγμα (άρθρο 16) σε ένα Πανεπιστήμιο που αποτελεί «νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου με πλήρη αυτοδιοίκηση» και που, προκειμένου να εκπληρώσει την αποστολή του, «έχει το δικαίωμα να ενισχύεται οικονομικά από το κράτος».

— Αντιμεταρρυθμιστική εντολή περιεχομένου: κρατικοποίηση του δημόσιου Πανεπιστημίου και λειτουργία του με ιδιωτικοοικονομικά κριτήρια. Συγκεκριμένα: α) Συγκέντρωση της πανεπιστημιακής διοίκησης μέσω της «Εθνικής Ακαδημίας Γραμμάτων και Επιστημών» (ΕΑΓΕ), η οποία εισηγείται τους τίτλους σπουδών και τα περιεχόμενα των πανεπιστημιακών προγραμμάτων, ορίζει τα «αντικειμενικά κριτήρια» της διδασκαλίας και της έρευνας και «διασφαλίζει την αξιολόγηση» προγραμμάτων και προσωπικού. β) Υπαγωγή της συγκεντρωμένης πανεπιστημιακής διοίκησης στην εκτελεστική κρατική εξουσία μέσω του Εθνικού Συμβουλίου Ανώτατης Παιδείας (ΕΣΑΠ), το οποίο καθορίζει τις κατευθύνσεις των πανεπιστημιακών προγραμμάτων με βάση το «αναπτυξιακό πρόγραμμα της κυβέρνησης». γ) Ένταξη της κυβερνητικά ρυθμιζόμενης πανεπιστημιακής εκπαίδευσης και έρευνας στην ελεύθερη αγορά των εκπαιδευτικών και ερευνητικών υπηρεσιών.

Αλλά ενώ οι αλλαγές της δεκαετίας του '80 ήταν σχιζοειδώς μεταρρυθμιστικές και αντιμεταρρυθμιστικές, ο κυρίαρχος πολιτικός λόγος έλυσε ιδεολογικά την αντίφαση καταγράφοντας μόνο την μεταρρυθμιστική τους πλευρά, αγνοώντας στην αρχή και συγκαλύπτοντας στη συνέχεια την αντιμεταρρυθμιστική. Αυτό που συσκοτίζε η ιδεολογική λύση της θεσμικής αντιφατικότητας των αλλαγών της δεκαετίας του '80 ήταν η εγγυηθεί στον ρυθμιστικό τους νόμο εντολή αφαίρεσης κάθε περιεχομένου από την συνταγματική απαίτηση της αυτονομίας και του δημόσιου χαρακτήρα των Πανεπιστημίων. Αν, όμως, η κυρίαρχη ιδεολογική λύση της θεσμικής αντίφασης είχε μεταρρυθμιστική όψη, η αντίστοιχη πολιτική λύση εργαζόταν στην αντίθετη κατεύθυνση: τον εκφυλισμό της μεταρρυθμιστικής πλευράς των αλλαγών και την κυρίαρχηση της αντιμεταρρυθμιστικής. Η διαδικασία ακολούθησε πέντε βήματα.

Πρώτο: Η θεμελιώδης θεσμική εγγύηση της ελευθερίας της διδασκαλίας και της έρευνας, η *μονιμότητα σε θέση δημόσιου λειτουργού* (όχι υπαλλήλου) στο σύνολο του επιστημονικού πανεπιστημιακού σώματος (και όχι στην κορυφή της ιεραρχίας) περιορίστηκε αποκλειστικά στο εξεγερμένο τότε Επιστημονικό Διδακτικό Προσωπικό (ΕΔΠ) ως αντιπαροχή στην αναδίπλωσή του.

Δεύτερο: Εισαγωγή των ιδιωτικοοικονομικών κριτηρίων λειτουργίας του Πανεπιστημίου, με τρεις συνδυασμένες κινήσεις. α) Απόσπαση των μεταπτυχιακών και ερευνητικών προγραμμάτων, τα οποία ορίζουν εφεξής τον ιδιαίτερα πανεπιστημιακό χαρακτήρα της λειτουργίας των ιδρυμάτων, από τα νεοσύστατα συλλογικά διοικητικά όργανα. β) Εισαγωγή διδάκτρων στα μεταπτυχιακά προγράμματα. γ) Διασφάλιση μεταβατικής ευρωπαϊκής χρηματοδότησης για «ερευνητικά» προγράμματα, με σκοπό την αρχική συσσώρευση ερευνητικού κεφαλαίου.

Τέταρτο: Αναστολή της συγκρότησης της ΕΑΓΕ και του ΕΣΑΠ, των οργάνων της κεντρικής κρατικής εποπτείας και κυβερνητικής ρύθμισης του εκπαιδευτικού και ερευνητικού εμπορίου, έως ότου εμπεδωθεί η νεοσύστατη πανεπιστημιακή αγορά.

Πέμπτο: Σταδιακή προσαρμογή των νέων θεσμών στην πραγματικότητα (διατάγματα, τροπολογίες, συμπληρώσεις με παράλληλα νομοθετήματα). Σταθεροποίηση της αντιμεταρρυθμιστικής διάστασης του νόμου, ενόψει και της ένταξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Το σημερινό Πανεπιστήμιο

Η αναπτυσσόμενη σήμερα αντίθεση προς το κυβερνητικά ελεγχόμενο πανεπιστημιακό εμπόριο της γνώσης δεν είναι αντίθεση προς ένα νέο Πανεπιστήμιο, αλλά προς την αγοραία πλευρά του υπάρχοντος, αυτήν που εδώ και χρόνια προετοιμάζει θεσμικά η αντιμεταρρύθμιση. Η από διετίας συγκροτούμενη θεσμική τάξη με τους τέσσερις νόμους, για τη «δομή και τη λειτουργία» των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων, για τις μεταπτυχιακές σπουδές, για την έρευνα, και για τη «διασφάλιση της ποιότητας», η θεσμική αυτή τάξη είναι η μετά είκοσι έτη ολοκλήρωση της αντιμεταρρυθμιστικής νομοθεσίας. Και αν αυτή η ολοκλήρωση έχει ως στρατηγικό πλεονέκτημα το ότι, μετά είκοσι έτη, είναι πλέον «ώριμο φρούτο» για τα τοπικά ιστορικά δεδομένα, για τον ίδιο ακριβώς λόγο έχει ένα στρατηγικό μειονέκτημα: συμπίπτει με την εκπνοή της νεοφιλελεύθερης συνθήκης που τη γέννησε.

Η τάξη των τεσσάρων νόμων αναπτύσσεται σε δύο κατευθύνσεις.

Ι. Διαχωρισμός εκπαίδευσης / έρευνας. Διάσπαση της εκπαίδευσης σε κύκλους

Ας δούμε πρώτα το ευρωπαϊκό περιβάλλον. Με κέντρο την Ευρωπαϊκή Ένωση, αλλά όχι μόνο σε αυτήν, η εκπαίδευση και η έρευνα διεξάγονται σε δύο εποπτευόμενους από τα σχετικά Υπουργεία χώρους: τον Ευρωπαϊκό Χώρο Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης (Higher Education) και τον Ευρωπαϊκό Χώρο Έρευνας. Οι δύο χώροι είναι θεσμικά διακεκριμένοι. Στον χώρο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης αναπτύσσονται τρεις κύκλοι σπουδών: 1^{ος} (πτυχιακός) Σπουδές που εξασφαλίζουν πρόσβαση στην αγορά επιστημονικής εργασίας. 2^{ος} (μεταπτυχιακός) Σπουδές που παρέχουν επαγγελματικά δικαιώματα (όπως του γιατρού, του μηχανικού, του νομικού κτλ). 3^{ος} (διδακτορικός) Σπουδές που εξασφαλίζουν πρόσβαση στην έρευνα και την πανεπιστημιακή διδασκαλία. Τα

Πανεπιστήμια διακρίνονται από τα άλλα ιδρύματα του Ευρωπαϊκού Χώρου της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης (αποτελούν το ¼ των 4000 ιδρυμάτων του χώρου) κατά το ότι διαθέτουν και τους 3 κύκλους των σπουδών, «έχουν την πλήρη δύναμη απονομής διδακτορικών διπλωμάτων» κατά τη διατύπωση της Ένωσης των Ευρωπαϊκών Πανεπιστημίων. Τα υπόλοιπα των τριτοβάθμιων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων περιορίζονται στους άλλους δύο ή στον πρώτο από αυτούς.

Επανερχόμαστε στις τοπικές συνθήκες. Η τάξη των 4 νόμων υπηρετεί δύο στρατηγικούς στόχους: Την διάσπαση της βασικής πανεπιστημιακής εκπαίδευσης σε δύο κύκλους (πτυχιακό, μεταπτυχιακό). Και την απόσπαση της πανεπιστημιακής έρευνας από την εκπαίδευση (ιδιωτικού χαρακτήρα ερευνητικά προγράμματα, ιδιωτικού δικαίου ερευνητικά ινστιτούτα στον πανεπιστημιακό χώρο κτλ). Διαδίδεται ότι οι στόχοι αυτοί είναι επιβεβλημένοι, ότι απαιτούνται για την προσαρμογή των ελληνικών πανεπιστημίων στο ευρωπαϊκό τους περιβάλλον. Ας δούμε την πραγματικότητα.

Η διάσπαση των βασικών σπουδών σε δύο κύκλους κάθε άλλο παρά αναγκαστική είναι στον ευρύτερο ευρωπαϊκό χώρο. Σύμφωνα με τις αποφάσεις της Ένωσης των Ευρωπαϊκών Πανεπιστημίων στην συνάντηση της Σαλαμάνκα το 2001, «ένα πανεπιστήμιο μπορεί να αποφασίσει να δομήσει ένα πρόγραμμα σπουδών ως 5-ετές ολοκληρωμένο (δηλαδή αδιάσπαστο) πρόγραμμα που οδηγεί κατ' ευθείαν σε μεταπτυχιακό επιπέδου δίπλωμα». Αλλά στις ελληνικές συνθήκες η διάσπαση είναι χρήσιμη στον δραστικό περιορισμό της υποχρέωσης για δωρεάν εκπαίδευση του συνόλου των επιτυχόντων στις πανελλαδικές εξετάσεις. Η διάσπαση περιορίζει την υποχρέωση αυτή σε προκαταρκτικές γενικές σπουδές (πτυχιακές), καθιστώντας τις σπουδές επαγγελματικού επιπέδου (μεταπτυχιακές) αντικείμενο διαφορετικής νομοθετικής ρύθμισης.

Τα ανάλογα συμβαίνουν και με την απόσπαση της έρευνας από την εκπαίδευση, η οποία διεξάγεται στα προγράμματα διδακτορικών διατριβών, τα μεταπτυχιακά προγράμματα και τα ολοκληρωμένα (πτυχιακά-μεταπτυχιακά) προγράμματα. Είναι σαφείς οι δηλώσεις των Υπουργών Παιδείας στο Βερολίνο το 2003 για την «ανάγκη προώθησης στενότερων δεσμών ανάμεσα στον Χώρο Ανώτατης Εκπαίδευσης και τον Χώρο Έρευνας στην Ευρώπη της Γνώση» και την «σπουδαιότητα της έρευνας ως αναπόσπαστο μέρος της ανώτατης εκπαίδευσης στην Ευρώπη». Μένει να ερευνηθούν οι λόγοι της τοπικής αναίρεσης των κατευθύνσεων αυτών. Είναι ότι το αναπόσπαστο της έρευνας από την εκπαίδευση δεν αφορά γενικά σε κάθε ίδρυμα και κάθε χώρα, αλλά ορίζει την ηγετική ομάδα (ιδρυμάτων και χωρών); Υπάρχουν και άλλοι τοπικοί λόγοι;

II. Κρατικοποίηση και λειτουργική ιδιωτικοποίηση

Το ότι ο βασικός στόχος της αντιμεταρρύθμισης, στη γενική ευρωπαϊκή της εκδοχή, δεν ήταν η ίδρυση ιδιωτικών πανεπιστημίων αλλά η κρατικοποίηση και η λειτουργική ιδιωτικοποίηση των αυτόνομων δημόσιων πανεπιστημίων, φαίνεται καθαρά στο βρετανικό παράδειγμα. Εκεί, στο κέντρο του ευρωπαϊκού νεοφιλελευθερισμού, δεν υπάρχουν ιδιωτικά ιδρύματα πανεπιστημιακού χαρακτήρα· υπάρχουν μόνο κρατικά που λειτουργούν με ιδιωτικά κριτήρια.

Η κρατικοποίηση των δημόσιων Πανεπιστημίων, η κρατική επιτήρηση και ο κυβερνητικός έλεγχος, είναι αναγκαίος όρος για την ανάπτυξη και τη ρύθμιση της ελεύθερης αγοράς στον ιδιαίτερο χώρο της ανώτατης εκπαίδευσης. Πριν περάσουμε λοιπόν στις μορφές της λειτουργικής ιδιωτικοποίησης των Πανεπιστημίων θα πρέπει να αναφερθεί το οργανικό προς αυτήν σχήμα της κρατικοποίησης στο οποίο κατέληξε η εικοσάχρονη αντιμεταρρυθμιστική κίνηση. Μπορεί να συνοψιστεί σε τέσσερα σημεία. 1. Τετραετές πρόγραμμα ανάπτυξης της εκπαιδευτικής και ερευνητικής πανεπιστημιακής λειτουργίας, σε σύνδεση με οικονομικούς και κρατικούς φορείς, εξειδικευόμενο και εκτελούμενο σε ετήσια βάση στο πλαίσιο της αναπτυξιακής κυβερνητικής πολιτικής και υποβαλλόμενο προς έγκριση στο Υπουργείο.

2. Αξιολόγηση της εφαρμογής του εγκεκριμένου προγράμματος από τη διορισμένη με απόφαση του Υπουργού «Αρχή Διασφάλισης της Ποιότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση» (ΑΔΙΠ). Συνάρτηση της κρατικής χρηματοδότησης από την ετήσια έγκριση του απολογισμού του προγράμματος από το Υπουργείο, λαμβανομένων υπόψη των αποτελεσμάτων της διαδικασίας αξιολόγησης.

3. Λειτουργία του Πανεπιστημίου υπό τη διεύθυνση ενός εξωπανεπιστημιακού Διοικητή και με βάση έναν πρότυπο εσωτερικό κανονισμό κατάρτισμένου από το Υπουργείο.

4. Αντιστροφή του περιεχομένου του Ασύλου. Το απαραίτητο του πανεπιστημιακού χώρου από την δημόσια δύναμη (εφόσον δεν διαπράττονται αυτόφωρα κακουργήματα ή αυτόφωρα εγκλήματα κατά της ζωής) είναι η θεμελιώδης εγγύηση της αυτονομίας του δημόσιου πανεπιστημίου. Το άσυλο αντιστρέφεται όταν το προστατευόμενο αγαθό δεν είναι η *ελευθερία της δημόσιας διακίνησης των ιδεών του καθενός* αλλά η *ελευθερία της ιδιωτικής διεξαγωγής της εργασίας των πανεπιστημιακών*. Η αντιστροφή ισοδυναμεί με την ποινικοποίηση της ελεύθερης πανεπιστημιακής ζωής και της συλλογικής δράσης για την υπεράσπισή της.

Η λειτουργική ιδιωτικοποίηση των Πανεπιστημίων, στο παραπάνω κρατικό πλαίσιο, θεμελιώνεται στην εμπορευματοποίηση της επιστήμης και τη συσχετισμένη συγκρότηση πανεπιστημιακών εταιρειών.

Τα επιστημονικά εμπορεύματα

Η *επιστημονική ικανότητα* (ο όρος καλύπτει κατ' οικονομία την επιστήμη, την τεχνολογία και την τέχνη) και τα προϊόντα της, *επιστημονικές εργασίες* και *υπηρεσίες*, *εκπαιδευτικές* και *ερευνητικές*, δεν είναι τα μόνα εμπορεύματα στην *πανεπιστημιακή αγορά*. Αυτά είναι τα θεμελιώδη *επιστημονικά εμπορεύματα*, η ύπαρξη των οποίων είναι καταστατικός όρος ένταξης της επιστήμης στην *αγορά*. Αλλά εμπορεύματα στο σύγχρονο Πανεπιστήμιο μπορεί να είναι, επίσης, και οι *τοποθετήσεις* και οι *ψήφοι* στα *συλλογικά όργανα* και τα *εκλεκτορικά σώματα*, καθώς και οι *διοικητικές ενέργειες* από τις οποίες εξαρτώνται κατά σειρά: η σύνταξη, η εφαρμογή και η αποτίμηση των *εκπαιδευτικών προγραμμάτων*, η διάκρισή τους σε *πτυχιακά* και *μεταπτυχιακά*, η έγκριση και χρηματοδότηση των μεταπτυχιακών προγραμμάτων, η επιλογή των μεταπτυχιακών διδασκόντων και φοιτητών και, τέλος, η έγκριση, χρηματοδότηση και διεξαγωγή των *ερευνητικών προγραμμάτων*. Όλα τα παραπάνω δεν είναι –όταν είναι– εμπορεύματα με μια μεταφορική έννοια του όρου, αλλά κατά κυριολεξία: έχουν εκπραγματιστεί και, ως πράγματα, έχουν μια *αξία χρήσης* και μια *ανταλλακτική αξία*.

Υπάρχει, όμως, μια σημαντική διαφορά ως προς το είδος της ανταλλακτικής αξίας ανάμεσα στα γενικά επιστημονικά εμπορεύματα της πρώτης κατηγορίας, την επιστημονική ικανότητα και τα προϊόντα της, και τα ιδιαίτερα πανεπιστημιακά εμπορεύματα της δεύτερης κατηγορίας: τις τοποθετήσεις, τις ψήφους και τις διοικητικές ενέργειες. Τα πρώτα ανταλλάσσονται με *οικονομικό χρήμα*, είναι πηγές *ατομικού πλούτου ορισμένου ύψους*· τα δεύτερα ανταλλάσσονται με *κοινωνικό χρήμα*, είναι πηγές *κοινωνικού ελέγχου ορισμένης ισχύος*.

Οι δύο μορφές του χρήματος, η οικονομική και η κοινωνική, ατομικός πλούτος και κοινωνικός έλεγχος, δεν είναι βεβαίως ασύνδετες. Υπάρχουν κυμαινόμενες συναλλαγματικές ισοτιμίες, που μετατρέπουν την μία μορφή στην άλλη. Άλλες από τις ισοτιμίες υπόκεινται στην *κανονικότητα* των πανεπιστημιακών εμπορευματικών σχέσεων, όπως: θετική εισήγηση σε ελεγχόμενο εκλεκτορικό σώμα = διορισμός του υποψήφιου = βασικό εισόδημα που αναλογεί στον διορισμένο. Ενώ άλλες συνιστούν την *παθολογία* των σχέσεων αυτών, όπως: θετική εισήγηση σε ελεγχόμενο εκλεκτορικό σώμα = προσφορά στον εισηγητή δωρεάν βοηθητικών διδακτικών-ερευνητικών υπηρεσιών = πρόσθετο εισόδημα που αναλογεί στον εισηγητή.

Οι Πανεπιστημιακές Εταιρείες

Στην *πανεπιστημιακή αγορά* σχηματίζονται εταιρείες παραγωγής και διάθεσης των *πανεπιστημιακών εμπορευμάτων*: της ολότητας των με οικονομικό και κοινωνικό χρήμα ανταλλαγμάτων. Οι *Πανεπιστημιακές Εταιρείες* είναι κοινωνικοί σχηματισμοί *επιστημονικού κεφαλαίου*, δηλαδή *σχέσεων εξουσίας* στον επιστημονικό χώρο, που πραγματώνονται μέσω του κοινωνικού και οικονομικού χρήματος (το κεφάλαιο εν γένει είναι σχέση, όχι πράγμα). Οι πανεπιστημιακές εταιρείες είναι άτυπα συστήματα ανοιχτών σχέσεων. *Άτυπα συστήματα*: δεν έχουν σταθερή οργανωτική μορφή, δεν διαθέτουν όργανα διαμόρφωσης, λήψης και εκτέλεσης αποφάσεων. *Ανοιχτών σχέσεων*: δεν έχουν μέλη, δεν έχουν διαδικασίες εισόδου και εξόδου των συσχετιζόμενων στις σχέσεις. Η κατεύθυνση και η ενότητα της εταιρικής δράσης διασφαλίζεται από έναν ολιγομελή διευθυντικό πυρήνα, ένα «διευθυντήριο»: μία προσωποπαγή ομάδα στην κορυφή της καθηγητικής ιεραρχίας.

Το καταστατικό κεφάλαιο των πανεπιστημιακών εταιρειών είναι κοινωνικό. Οι Πανεπιστημιακές Εταιρείες δεν είναι εταιρείες συσσώρευσης ατομικού πλούτου, αλλά συγκέντρωσης και διαχείρισης κοινωνικού ελέγχου. Ο πλούτος έπεται. Το απαιτούμενο οικονομικό κεφάλαιο για την συγκρότηση και λειτουργία των Πανεπιστημιακών Εταιρειών είναι συμπληρωματικό του κοινωνικού, είναι οργανικό στη δυνατότητα και την άσκηση του κοινωνικού ελέγχου. Αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι οι Πανεπιστημιακές Εταιρείες δεν έχουν ως *αποτέλεσμα* και, άρα, ως *λειτουργικό σκοπό* την συγκέντρωση οικονομικού κεφαλαίου. Το αντίθετο μάλιστα συμβαίνει και, ιδιαίτερα, όταν το δημιουργούμενο οικονομικό χρήμα επενδύεται σε εξοπλισμούς και προσωπικό (διοικητικό, τεχνικό και επιστημονικό) Ιδιωτικών Επιστημονικών Επιχειρήσεων που ανήκουν στους μετόχων των Πανεπιστημιακών Εταιρειών. Πρόκειται για τις ερευνητικές επιχειρήσεις οι οποίες, σε συνάρτηση με τις αντίστοιχες μεταπτυχιακές εκπαιδευτικές επιχειρήσεις, αναπτύσσονται στο πλαίσιο της νομιμοποιούμενης σήμερα λειτουργικής ιδιωτικοποίησης του Πανεπιστημίου.

Οι *Πανεπιστημιακές Εταιρείες* συνδέονται με δύο ομόλογους εξωπανεπιστημιακούς σχηματισμούς: τις *Πολιτικές Εταιρείες*, που διαχειρίζονται το πολιτικό κεφάλαιο συγκροτώντας ανταγωνιζόμενα για την κατοχή της πολιτειακής εξουσίας τραστ (τους κληρονόμους των «κομμάτων εξουσίας»)· και τις *Οικονομικές Εταιρείες*, τους κυρίαρχους σχηματισμούς στον σύγχρονο καθολικά εμπορευματοποιημένο κοινωνικό χώρο.

ΤΟ ΑΥΤΟΝΟΜΟ ΔΗΜΟΣΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

Η αυτονομία του Πανεπιστημίου.

Η αυτονομία δεν είναι μια ιδιότητα του Πανεπιστημίου, αλλά μία σχέση, η ουσιαστική σχέση, αυτή που το ορίζει ως Πανεπιστήμιο: είναι η σχέση του Πανεπιστημίου με τους φορείς της πολιτειακής και της οικονομικής εξουσίας, που πραγματώνεται με την *ελευθερία της γνώσης* και τον *έλεγχο της εξουσίας από τη γνώση*. Από τη σχέση αυτή απορρέει ο *δημόσιος χαρακτήρας* του Πανεπιστημίου.

Το Πανεπιστήμιο ως αυτόνομη αρχή με δημόσιο χαρακτήρα είναι συντακτικό στοιχείο της σύγχρονης δημοκρατίας. Όρος της δημοκρατικής πολιτείας είναι η ηθική και πνευματική ανεξαρτησία της γνώσης από την πολιτειακή εξουσία: η γνώση δεν υποτάσσεται στους νόμους του κράτους, τις αποφάσεις των δικαστηρίων και τις κυβερνητικές εντολές. Και, κατά μείζονα λόγο, δημοκρατικός όρος είναι η ανεξαρτησία της γνώσης από την οικονομική εξουσία: η γνώση δεν υποτάσσεται στην ιδιωτική επιχειρηματική βούληση. Η ανεξαρτησία της γνώσης από τις πολιτειακές αρχές δεν είναι *δημοκρατική*, είναι αντιθέτως *ανεξέλεγκτα αυταρχική*, εάν οδηγεί στην υποταγή της στην οικονομική δύναμη. Αυτός, ακριβώς, ο ανεξέλεγκτος αυταρχισμός διέπει την επιδιωκόμενη ρήξη του υπάρχοντος συνταγματικού δεσμού ανάμεσα στην «πλήρη αυτοδιοίκηση» και το «δικαίωμα» της κρατικής χρηματοδότησης.

Αλλά η ηθική και πνευματική ανεξαρτησία της γνώσης από την εξουσία δεν συνεπάγεται την απόσπαση της εξουσίας από τα αντικείμενα της γνώσης. Η ελευθερία της γνώσης ολοκληρώνεται ως έλεγχος της εξουσίας από τη γνώση. Και ο έλεγχος αυτός είναι καταστατικός στη δημοκρατία. Ο εσωτερικός έλεγχος της πολιτειακής εξουσίας, μέσω της διάκρισης των τριών λειτουργιών της, συμπληρώνεται με τον εξωτερικό έλεγχο της εξουσίας από τη γνώση.

Ακαδημαϊκό Πανεπιστήμιο

Η *ελευθερία της γνώσης*, στη σύγχρονη ιστορική της μορφή, αρχίζει ως *ακαδημαϊκή ελευθερία*. Ακαδημαϊκή, με το ιστορικό νόημα του όρου, είναι η ελευθερία της γνώσης που αντιστοιχεί στο παραδοσιακό φιλελεύθερο Πανεπιστήμιο, όπως αναπτύχθηκε στην Αγγλία, τη Γαλλία και τη Γερμανία και διατυπώθηκε από τον Humboldt στις αρχές του 19^{ου} αιώνα. Είναι η ελευθερία της «αμιγώς επιστημονικής», της μη-επαγγελματικής γνώσης, η ελευθερία της «καθαρής αλήθειας» κατά την ιδεολογική της εκδοχή. Ακαδημαϊκή είναι η «απόλυτη» ελευθερία της γνώσης, που απορρέει από την ιδεολογική αποδέσμευση της γνώσης από κάθε *κοινωνική ανάγκη*. Στη βάση της ελευθερίας αυτής η αυτονομία αναγνωρίζεται στο Πανεπιστήμιο ως ακαδημαϊκό χώρο (εξ ου και η συνήθης

ταύτιση των όρων). Το δημόσιο Πανεπιστήμιο στην ιστορική του αρχή ως τόπος ελευθερίας της γνώσης είναι *ακαδημαϊκό Πανεπιστήμιο*.

Κοινωνικό Πανεπιστήμιο

Αλλά η ακαδημαϊκή ελευθερία δεν είναι ασύμβατη μόνο με το Πανεπιστήμιο της *οικονομικής ανάγκης*, που επιβάλλει η νεοφιλελεύθερη αντιμεταρρύθμιση. Είναι ασύμβατη και με το κατ' αντίθεση προς αυτό αναπτυσσόμενο σήμερα πανεπιστήμιο της *κοινωνικής ευθύνης*, που έχει την αρχή του στην κοινωνική μεταρρύθμιση. Η ελευθερία της γνώσης στο μη-υπαγόμενο στην οικονομική-κρατική βούληση δημόσιο πανεπιστήμιο δεν είναι ακαδημαϊκή, είναι κοινωνικά δεσμευμένη. Το τέλος της ακαδημαϊκής ελευθερίας είναι οριστικό. Η κοινωνικά δεσμευμένη *ελευθερία της γνώσης* δεν είναι η απόλυτη ακαδημαϊκή ελευθερία, είναι η σχετική προς την ελευθερία του προσώπου *ελευθερία της μόρφωσης*. Το *δημόσιο* πανεπιστήμιο σήμερα, ως τόπος ελευθερίας της μόρφωσης, είναι *κοινωνικό Πανεπιστήμιο*.

Θέσεις για το Αυτόνομο Δημόσιο Πανεπιστήμιο

Η διαλεκτική: ακαδημαϊκή ελευθερία – υπαγωγή της γνώσης στην οικονομική-πολιτειακή βούληση – ελευθερία της μόρφωσης, μας οδήγησε στο *Αυτόνομο Δημόσιο Πανεπιστήμιο* ως *κοινωνικό* και όχι *ακαδημαϊκό* Πανεπιστήμιο. Μένει να δούμε τον χαρακτήρα του, όπως αναδύθηκε από την κοινωνική δυναμική που το αξιώνει. Μπορούμε να καταχωρίσουμε τα στοιχεία του σε τρεις θέσεις.

I. Αυτονομία του Πανεπιστημίου

Η θεμελιώδης θέση, από όπου απορρέει ο δημόσιος χαρακτήρας του σύγχρονου κοινωνικού Πανεπιστημίου. Συνοψίζοντας όσα εκτέθηκαν παραπάνω, η αυτονομία του Πανεπιστημίου έχει την ακόλουθη θεσμική μορφή:

1. *Ανεξαρτησία από την πολιτική και την οικονομική εξουσία.*

Τους κανονιστικούς, διοικητικούς και οικονομικούς όρους της ανεξαρτησίας αυτής εξασφαλίζουν οι πολιτειακές και οι πανεπιστημιακές αρχές, σε ό,τι αναλογεί στην κάθε μια.

α. Οι πολιτειακές αρχές εξασφαλίζουν τον δημόσιο χαρακτήρα, την πλήρη αυτοδιοίκηση και την επαρκή κρατική χρηματοδότηση των Πανεπιστημίων (νομοθετική και διοικητική εφαρμογή του αρ.16 του Συντάγματος) και το απαραβίαστο του πανεπιστημιακού χώρου (Νόμος για το άσυλο)

β. Στο πλαίσιο των παραπάνω, οι πανεπιστημιακές αρχές εξασφαλίζουν τους όρους ανεξαρτησίας της διδασκαλίας και της έρευνας.

2. *Αδιαίρετο διδασκαλίας και έρευνας.*

Οι δύο όψεις της πανεπιστημιακής λειτουργίας δεν συνυπάρχουν απλά στον ίδιο χώρο, συνδέονται. Η πανεπιστημιακή αυτονομία θεμελιώνεται στην ενότητά τους. Στην κατεύθυνση αυτή, οι πανεπιστημιακές αρχές διασφαλίζουν τα ακόλουθα:

α. Διάκριση της έρευνας, που αποτελεί λειτουργία του δημόσιου Πανεπιστημίου, από την παροχή επιστημονικών υπηρεσιών (μελέτες, γνωμοδοτήσεις εργαστηριακές αναλύσεις κτλ), οι οποίες, αν δεν αποτελούν ξένη προς το δημόσιο Πανεπιστήμιο ιδιωτική εργασία, πρέπει να εξετάζονται από τα συλλογικά πανεπιστημιακά όργανα ως προς την συμβολή τους στην διδακτική και ερευνητική πανεπιστημιακή λειτουργία.

β. Διάκριση της βασικής από την εφαρμοσμένη έρευνα και σύνδεση της βασικής έρευνας με την διδασκαλία σε όλο το φάσμα της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης. Χρήση πανεπιστημιακών πόρων για την ισόρροπη ανάπτυξη της βασικής έρευνας σε όλο το γνωστικό φάσμα.

II. Ισοτιμία των Πανεπιστημιακών

Η ελευθερία της μόρφωσης είναι είτε καθολική στην πανεπιστημιακή κοινότητα είτε δεν υπάρχει. Οι πανεπιστημιακές σπουδές είναι σπουδές στην έρευνα. Στην ανώτατη βαθμίδα της, η αναπαραγωγή της γνώσης είναι αδιάκριτη από την παραγωγή της. Η ελευθερία της μόρφωσης, ως περιεχόμενο της πανεπιστημιακής αυτονομίας, ορίζεται από την τριπλή ελευθερία: της διδασκαλίας, της έρευνας και των σπουδών.

1. *Ελευθερία της διδασκαλίας και της έρευνας. Ισοτιμία των διδασκόντων*

Κατάλοιπο της ακαδημαϊκής ποιμαντικής ιεραρχίας (διάκονος της διδασκαλίας, πρεσβύτερος διδάσκων, επίσκοπος της διδασκαλίας) οι τρεις βαθμίδες της πανεπιστημιακής ιεραρχίας δεν έχουν σήμερα άλλο περιεχόμενο εκτός από την οργάνωση των πανεπιστημιακών εταιρειών (συγκρότηση διευθυντικών πυρήνων) και τον συναφή έλεγχο της πανεπιστημιακής διοίκησης (διεύθυνση Τομέα, Τμήματος, Σχολής, Πανεπιστημίου). Αλλά η καθιονδήποτε τρόπο και για οποιονδήποτε λόγο επιβίωση της πανεπιστημιακής ιεραρχίας δεν μπορεί σήμερα να συνεπάγεται φραγμούς στην άσκηση της ελευθερίας της διδασκαλίας και της έρευνας. Και αυτό απαιτεί θεσμικές και διοικητικές εγγυήσεις.

α. Θεσμικές εγγυήσεις: Αναχαίτιση της επιχειρηματικής αναβίωσης της έδρας (μόνιμος καθηγητής στο κέντρο ενός κύκλου εξαρτημένων από αυτόν προσωρινών βοηθών έρευνας-διδασκαλίας). Εκλογή από τα συλλογικά όργανα και μονιμότητα έπειτα από περιορισμένη δοκιμαστική θητεία, όλου του επιστημονικού προσωπικού ανεξάρτητα από την θέση του στην ιεραρχία.

β. Διοικητικές εγγυήσεις. Οι πανεπιστημιακές αρχές διασφαλίζουν την ελευθερία της διδασκαλίας και της έρευνας σε όλα μέλη του επιστημονικού προσωπικού, χωρίς διάκριση ιεραρχικής βαθμίδας. Στην περίπτωση της συνδιδασκαλίας, και εφόσον αυτό απαιτείται, ο συντονισμός ασκείται κατά τον τρόπο που ορίζει η ομάδα των διδασκόντων. Το ανάλογο ισχύει στην περίπτωση των ερευνητικών ομάδων.

2. *Ελευθερία των σπουδών. Ισοτιμία διδασκόντων-διδασκομένων.*

Είδαμε τη διαφορά ανάμεσα στο κοινωνικό και το ακαδημαϊκό δημόσιο Πανεπιστήμιο ως διαφορά περιεχομένου στην ελευθερία της γνώσης: ελευθερία της μόρφωσης έναντι ακαδημαϊκής ελευθερίας. Αλλά η διαφορά ως προς το περιεχόμενο της ελευθερίας συγκροτεί, θεμελιούμενη αναδραστικά σε αυτήν, μια διαφορά ως προς το υποκείμενό της. Η *ακαδημαϊκή ελευθερία*, σύμφωνα με το πνεύμα της ως ελευθερία αναζήτησης της «καθαρής αλήθειας», είναι ελευθερία των διδασκόντων ως φορέων της αλήθειας αυτής. Οι διδασκόμενοι είναι αποδέκτες της, υπό τον όρο της εγκυρότητάς της, ελεγχόμενης από την *ιεραρχία των διδασκόντων*. Αντιθέτως, η *ελευθερία της μόρφωσης*, σύμφωνα με το δικό της πνεύμα ως ελευθερία συγκρότησης *ελεύθερων προσώπων*, είναι η κοινή ελευθερία διδασκόντων-διδασκομένων, είναι ο αμοιβαίος σεβασμός των δύο ελευθεριών. Αδιαίρετη με την

έρευνα δεν είναι τώρα η διδασκαλία αποκλειστικά, αλλά η μόρφωση ως διαλεκτική ενότητα διδασκαλίας-σπουδών, ελεγχόμενη από την κοινότητα διδασκόντων-διδασκομένων.

Αλλά υπάρχουν δύο όρια στην ισοτιμία διδασκόντων-διδασκομένων.

α. Το σχολείο: Στις σημερινές συνθήκες, η ισοτιμία των δύο συντελεστών της μόρφωσης προϋποθέτει μια τομή στη φοιτητική ζωή ανατρεπτική του μαθητικού παρελθόντος. «Το Πανεπιστήμιο δεν είναι Σχολείο» θα είναι το σύνθημα, έως ότου το Σχολείο αποκτήσει –και αυτό– τον χαρακτήρα που πρέπει να έχει ως τόπος μόρφωσης ελεύθερων προσώπων.

β. Οι εξετάσεις: Σε όλη τη νεότερη ιστορία της, η εκπαιδευτική πειθαρχία, σχολική και πανεπιστημιακή, στηρίζεται σε τρεις όρους: Την *επιτήρηση*, τις *κανονιστικές κυρώσεις* και τις *εξετάσεις*. Ο τρίτος όρος συνθέτει τους άλλους δύο, δημιουργώντας ένα φάσμα εξεταστικών τρόπων, που κυμαίνεται από το εντός της ελευθερίας της μόρφωσης όριο της *πιστοποίησης των ικανοτήτων*, έως το εκτός της ελευθερίας της μόρφωσης όριο της *εξουσιαστικής πειθάρχησης* (όπου κινείται και η διαβόητη απώλεια της φοιτητικής ιδιότητας).

III. Πανεπιστημιακή Δημοκρατία

Η θεσμική τάξη του σημερινού Πανεπιστημίου αναπτύσσεται, όπως είδαμε, σε δύο κατευθύνσεις: Διαχωρισμός εκπαίδευσης / έρευνας, διάσπαση της εκπαίδευσης σε κύκλους. Κρατικοποίηση του δημόσιου Πανεπιστημίου και ιδιωτικοποίηση των εκπαιδευτικών και ερευνητικών του λειτουργιών. Διπλό, αντίστοιχα, είναι το ζήτημα της πανεπιστημιακής δημοκρατίας: Διοικητική πραγμάτωση της αυτονομίας («αποκρατικοποίηση» και «αποιδιωτικοποίηση» του δημόσιου Πανεπιστημίου). Σύνθεση στα συλλογικά όργανα των κύκλων της εκπαίδευσης και της εκπαίδευσης με την έρευνα.

1. Όλη η διοίκηση στα συλλογικά όργανα

Σύμφωνα με τα παραπάνω, η δημοκρατική απαίτηση είναι διπλή: διοικητική πραγμάτωση της αυτονομίας και διοικητική σύνθεση εκπαίδευσης-έρευνας. Η πραγμάτωση της αυτονομίας έχει μια θετική όψη: τα συλλογικά όργανα αναλαμβάνουν την πλήρη ευθύνη των προγραμμάτων της πανεπιστημιακής λειτουργίας, οι προγραμματική ευθύνη δεν εκχωρείται σε άτομα ή ομάδες. Αλλά έχει και μια αρνητική όψη: αντίθεση σε κάθε πράξη υπέρβασης του έλεγχου νομιμότητας των πανεπιστημιακών πράξεων σε έλεγχο σκοπιμότητας, από την εποπτεύουσα πολιτειακή αρχή. Η διοικητική σύνθεση εκπαίδευσης-έρευνας αναφέρεται στην ανάληψη της ευθύνης για τα ερευνητικά προγράμματα από τα συλλογικά όργανα, ως προϋπόθεση της σύνδεσης των ερευνητικών προγραμμάτων με τα εκπαιδευτικά.

Ουσιώδης στη δημοκρατική πανεπιστημιακή διοίκηση είναι η διάκριση ανάμεσα στον *ατομικό* χαρακτήρα της ελευθερίας στην έρευνα, τη διδασκαλία και τις σπουδές, (που απορρέει από τον χαρακτήρα της ελευθερίας της μόρφωσης ως ελευθερίας συγκρότησης ελεύθερων προσώπων) και τον *συλλογικό* χαρακτήρα της ελευθερίας σύνδεσης των προηγούμενων ατομικών ελευθεριών στα εκπαιδευτικά και ερευνητικά προγράμματα (που αποτρέπει την τροπή της ατομικής ελευθερίας σε αυταρχισμό).

2. Διαφάνεια της οικονομικής διαχείρισης

Ο οικονομικός έλεγχος του συνόλου της εκπαιδευτικής και της ερευνητικής δραστηριότητας πρέπει να ασκείται από τα συλλογικά όργανα.

ΑΡΧΙΖΟΥΜΕ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΡΧΗ

Τίποτε δεν είναι δεδομένο σήμερα εκτός από την αρχή της αυτονομίας του δημόσιου Πανεπιστημίου και την κοινωνική δυναμική που την αξιώνει. Αρχίζουμε, λοιπόν, από την αρχή. Σε ότι αφορά τους νόμους: Αρχίζουμε με την άρνηση κάθε νομικής διάταξης που αντιστρατεύεται την ελευθερία της γνώσης μέσω της κρατικοποίησης και της λειτουργικής ιδιωτικοποίησης του δημόσιου Πανεπιστημίου. Και συνεχίζουμε με προτάσεις διατάξεων που υποστηρίζουν την ηθική και πνευματική ανεξαρτησία του δημόσιου Πανεπιστημίου από την κρατική και οικονομική εξουσία. Αλλά η κρίσιμη μάχη δεν θα δοθεί στους νόμους. Οι νόμοι θεσμοθετούν την πανεπιστημιακή ζωή και το ζητούμενο σήμερα είναι αυτή η ίδια η πανεπιστημιακή ζωή: οι πανεπιστημιακές σχέσεις και το περιεχόμενό τους. Και γνωρίζουμε ότι κανένας νομικός κανόνας δεν μπορεί στις σημερινές πολιτειακές συνθήκες να διασφαλίσει την ελευθερία της μόρφωσης ως αρχή συγκρότησης των πανεπιστημιακών σχέσεων και κατεύθυνσης των εκπαιδευτικών και ερευνητικών τους περιεχομένων. Το μέγιστο που μπορούν να διασφαλίσουν οι νόμοι σήμερα είναι η απαγόρευση των όρων κατάργησης της ελευθερίας της γνώσης. Αυτήν ακριβώς την αναγκαία για την άσκηση της ελευθερίας απαγόρευση διασφαλίζουν οι υπό αναθεώρηση διατάξεις του άρθρου 16 του Συντάγματος και οι αναθεωρούμενες σήμερα μεταρρυθμιστικές διατάξεις της κείμενης νομοθεσίας.

Όπως έχει ειπωθεί «Χωρίς αμφιβολία, πρέπει να υπάρχουν κανόνες. Αλλά ο θεμελιώδης κανόνας είναι τούτος: να είσαι ικανός να ανατρέψεις τον κανόνα όταν είναι ανάγκη». Υπάρχει ηθική αμφιβολία ότι η ανάγκη της ελευθερίας της γνώσης απαιτεί από τους πανεπιστημιακούς σπουδαστές και δάσκαλους την ανατροπή του νομικού κανόνα υπαγωγής της γνώσης στην κυβερνητική και επιχειρηματική βούληση; Και υπάρχει λογική αμφιβολία ότι η ανατροπή του νομικού κανόνα κατάργησης της ελευθερίας της γνώσης δεν έχει, κατά τη φύση της ελευθερίας αυτής, το δικαίωμα να περιμένει την νομιμοποίησή της από την κυβερνητική βούληση;

Δημήτρης Κωτσάκης, Α.Π.Θ
Μάρτιος 2007
dmtsks@arch.auth.gr